

Azərbaycan qrafika və rəngkarlıq sənətinin görkəmli nümayəndəsi Əzim Əzimzadənin adı çəkilən kimi gözlerimin qarşısında onun firçasından çıxmış sayısız-hesabsız mənzərə, portret və karikaturalar canlanır. Sanki o dövrün ab-havasına düşürəm: "İnqilaba qədərki Bakı tipləri", "Köhnə bakılılar", "Bakı bağlarında", "Varlı evində toy", "Kasib evində toy", "Azadlığa çıxan qadın"ın sevinci...

Milli kolorit və ifadə gözəlliyi

Bu al-əlvanlığın içində bir də rəssamın qızı rəhmətlik Zəhra xanım yadıma düşür. İndiki Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsində oxuduğumuz illər Zəhra Əzimzadə biz tələbələrin ən yaxın dostu və hamısına çevrilmişdi. O zaman fakültəmizin yerləşdiyi köhnə binanın yaxınlığında Maksim Qorki adına səyyar kitabxana var idi. Zəhra xanım da həmin kitabxanada çalışırdı.

Evə kitab verməyə icazə yox idi. Yalnız oxu zalında əyləşib bizə lazım olan ədəbiyyatı nəzərdən keçirə bilərdik. Zəhra xanım isə bütün qadağalara baxmayaraq beş il bu sahədəki ehtiyaclarımı sanki boynuna götürmüşdü. Bakıda ilk yaxınlaşdığım, məhrinə signdiyim, qayğısını gördüyüm bu xanım çox sonra-

lar bildim ki, böyük rəssamımız Əzim Əzimzadənin övlətidir. O qədər sadə, mehriban, həssas və həlim təbiətə malik idi ki, sanki mənimlə bir ailədə doğulmuşdu. Min ilin doğmasına dönmüşdük.

Yadımdadır, dövlət imtahanı zamanı əlində bir dəstə gül mənə təbrikə gəlmişdi. O gün özümü o qədər xoşbəxt sanırdım, mənim də bu şəhərdə kimimlə var idi. Atası ilə bağlı etdiyi söhbətlər, xatirələr qəlbimi tərk etməyib. Dünyadan heç bir umacağı olmayan bu zərif vücudlu qadın əslində böyük rəssamın şah əsəri idi. Hərçün onun danışıqlarında, həyata baxışlarında, mehribanlıqında müəllimim, unudulmaz Əzizə Cəfərzadənin jestlərini görürdüm. Yəqin ki, bütün böyük ürəkli insanların bir-birinə bağlılığı mütləqdir. Bu xanımların hər ikisi Əzim Əzimzadə

yaradıcılığın vürğulanı olmaqla bərabər, əsl sənət xiridarları idilər.

Artıq 70 ildir, xalq rəssamı dünyasını dəyişib. Zəhra xanım da bir neçə ildir, öz döğməsinin hüznünə qovuşub. Elə bu yazını da həmin unudulmaz insanların xatirəsinə həsr etdim. Yada salmaq da yaratmaqdır, sevməkdir, unutmamaqdır.

...XIX əsrin ortalarında qədim Novxanı kəndində Əbdüləziz adlı daşyonan bir kişi yaşayırdı. Əlinin zəhməti ilə çörək qazanın usta həmkəndlilərinə daşdan, palçıqdan ev tikə-tikə bir külfəti saxlayırdı. Nəsiləri dindar olub. Hələ gənc yaşlarından dini mədənləri, ocaqları ziyarət etməyi sevən Kərbəlayi Əbdüləziz zəhməti ilə qazandıq puldan çöpik-çöpik yığmış ki, Məkkəyə ziyarətə getsin. O həm də uzaq-görən bir kişi olub. Öz sənətini oğlu Aslanı da öyrətmiş. Tez-tez də bir söz işlədirdi: "Sənətkar günortaya qədər ac qalar".

Atasının vəfatından sonra Aslan Novxanıdan şəhərə gəlir. O zaman Bakıda neft sənayesi sürətlə inkişaf başlandıqından yeni zavodlar, emalatxanalar və s. binalar tikilirdi. Mədənlə sahibləri, eləcə də varlı insanlar özərləri üçün yarışlıq sarayları inşa etdirirdilər. Bəla bir vaxtda Aslan kimi bənnəllərə da ehtiyac var idi. O, ağır işlər görsə də, qazancı pis olmurdu. Günün birində özü də bu şəhərə ev tikdi, ailə qurdu. Dünyaya oğlan uşağı gəldi. Babanın adını körpəyə verdilər – Əbdüləziz. Amma hamı onu "Əziz" deyə çağırırdı.

Əziz ilk təhsilini mollaxanada alıb. Bir dəfə təsadüfən məktəb yoldaşlarından biri mollaxanaya bir qutu şulu boya gətirib Əzizə göstərir. Ömründə ilk dəfə boya görə Əziz nədənsə bu rənglərdən xoşu gəlir, özündən asılı olmayaraq şəkli çəkməyə başlayır. Gətdikcə bu həvəs onu rahat buraxmır. Məhəllədə qaralamadığı divar qalır. Kömür parçası ilə boyaz divarları it, pişik şəklində çəkməyə başlayır. Qonşular da uşağın bu hərəkətindən narazı qalıb valideynlərinə şikayət edirlər. Bir tərəfdən də molla Aslan kişi-yə irad tutur ki, oğlun nalayiq işlərlə məşğuldur. Bəla gətsə, o, kafir olar. Kərbəlayi Aslan bir neçə dəfə Əzizi möhkəm döyür. Amma bu təzyiqlər onu inandından döndərə bilmir.

Aslan kişi bir də xəbər tutur ki, oğlu rus-tatar məktəbində oxuyur. O zamanlar Bakıda bir neçə yerdə rus-tatar məktəbi açılmışdı. Dördsinifli ibtidai məktəb idi. Burada Azərbaycan, rus, fars, ərəb dilləri, hesab və qeyri fənlər öyrədilirdi. Əziz adı şagird deyildi. Artıq rənglərlə işləməyi bacarırdı. Müəllimlər də məktəb üçün müxtəlif əyani vəsaitlər də hazırlayırdı. Bu səbəbdən də onu çox sevirdilər. Tez-tez məktəb rəhbərliyi Əzizə kağız boya, albon və s. verirdi. Əzizdə şəkli çəkməyə elə bir həvəs oyanmışdı

ki, o, oxuduğu bütün bədii əsərlərə illüstrasiyalar və istənilən şəxsin portretini çəkirdi. Beləcə, ibtidai təhsilini başa vurduqdan sonra Əziz Reali məktəbdə oxumaq istəyirdi. Amma məktəb haqqını verməyə pulu olmadığından Əziz işləmək məcburiyyətində qalır. O zaman az-çox savadı olan gəncləri ticarət işlərinə götürürdülər.

Əziz Əzimzadə Bakının tanınmış şəxslərindən olan milyon Ağabala Quliyevin dəyirmanında kuryer işləməyə başlayır. Burada da boş vaxt tapan kimi rəsmlər çəkirdi. Qoribo yaddaşı var idi. Dükanında, bazarda, küçədə gözüinə dəyən, xoşuna gələn adamların sonradan şəklini çəkərdi.

Günlərin birində o, sahibkarın evinə getməli olur. Əziz ağ daşdan tikilmiş sarayın çiribəci şəkillərlə bəzədilmiş otaqlarına heyvətlə baxır, burada çalşan rəsamlarla söhbətədir. Hətta rəssamın biri ilə dostluq edir. Rusiyadan gəlmiş Maslov fəmilialı rəssam Əzimin marağını görüb ona boyalarla işləməyin sirlərini öyrədir. Tale elə gətirir ki, Ağabala Quliyevin imarətində işlər çəxalır. Bu səbəbdən də Maslova köməkçi lazım olur. Rusiyalı rəssam Ağabaladan xahiş edir ki, Əzimi ona köməkçi versin. Buna da bir neçə səbəb var idi. Birincisi, Əziz rəsamlıq işini gözəl mənimsəmişdi. İkincisi də, milli geyimləri, milli kompozisiyaları Əziz daha yaxşı çəkə bilirdi. Beləliklə, dəyirmanı işini biryolluq olaraq rəsamlıqla məşğul olan Əziz Əzimzadə çəkdiyi şəkilləri o dövrdə Bakıda çıxan qəzet və jurnallara göndərməyə başladı.

Yaradıcılıq fəaliyyətinə başladığı ilk günlərdən "Zənbur", "Kəlniyyət", "Baraban", "Məzəli" və "Molla Nəsrəddin" jurnallarında fəal iştirak edərək çəkdiyi əsərlərlə bütün Şərqi məşhur olmuşdu. Tədqiqatçılar bir məsələni həmişə qətiyyətlə bildirirlər ki, Əzimzadəni bir karikatürçü rəssam kimi boyabəşə çatdırın, onun yaradıcılığını realist sənət yolumda inkişaf etdirən məhz "Molla Nəsrəddin" və onun mübariz ideyaları oldu. Təsəvvür edin ki, Əzimzadə 40 il təsviri incəsənətin ən mübariz bir sahəsinə – satiraya xidmət etdi.

"Molla Nəsrəddin" jurnalı ilə yanaşı, "Zənbur"la da Əziz Əzimzadənin əlaqəsi müntəzəm davam edirdi. O, hətta bir müddət bu jurnalın redaktoru da olub. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, onun redaktorluğu müddətində "Zənbur"da çap edilmiş rəsmlərin əksəriyyətini elə özü çəkirmiş. Sovet dövründə Əziz Əzimzadə haqqında çap edilmiş yazılarda onu dinin, Allahın əleyhinə olan bir adam kimi qələmə verirdilər. Həlbuki o, bütün yaradıcılığı boyu dini, islami yox, fanatizmi, geriliyi, feodal düşüncəni tənqid etmişdir. Onun babası da, atası da kərbəlayi olmuş, ömrü boyu Məkkə həsrəti ilə yaşamışlar. Məlumdur ki, Əziz

Əzimzadənin özü də bibisi ilə birlikdə 1910-cu ildə Kərbəlayə gedərək müqəddəs yerləri ziyarət etmişdir.

Əziz Əzimzadə 1920-ci ildə Respublika Maarif Komissarlığına məsul vəzifəyə təyin olunduqdan sonra Bakıda rəsmlilik emalatxanasınının, Dövlət Konservatoriyasının, dram və opera teatrınının təşkilində şəxsən iştirak edib. Müxtəlif mövzulu plakatlar üzərində işləyən rəssam Rotter, Şmerlinq kimi görkəmli sənətkarlarla çiyin-çiyinə işləyib. "Kommunist" qəzetində, eyni zamanda "Molla Nəsrəddin" jurnalında baş rəssam kimi çalışıb. Təsviri sənətin inkişafında sənətkar fəaliyyətinə görə 1927-ci ildə xalq rəssamı fəxri adına layiq görülüb.

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində iki nəfər yaradıcılığı bir-birinə çox yaxın hesab edilir. Onlardan biri Mirzə Ələkbər Sabir, digəri Əziz Əzimzadədir. Böyük şairimizizin "Hophopnamə"sində çəkilən illüstrasiyaların müəllifi məhz Əziz Əzimzadə olub. Onun məhəratlə çəkdiyi bu rəsmlər Sabir poeziyasının məzmununa, üslubuna o qədər yaxındır ki, həmin şeirləri o illüstrasiyaya təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

1914-cü ildən 1922-ci ilə qədər Əziz Əzimzadə Sabirin şeirlərinə 55 illüstrasiya çəkib. Bir faktı da demək kifayətdir ki, onununda rəssamı "Molla Nəsrəddin" jurnalında 1922-ci ildən 1931-ci ilə qədər 1200-dən çox karikatürası çap edilmişdir.

1931-ci ildə "Molla Nəsrəddin" in son nömrəsi çapdan çıxdıqdan sonra Əziz Əzimzadənin yaradıcılığında sanki bir qədər solğunluq yaranmışdı. O, daha çox voldaşlıq şərhləri və məişət mövzularında rəsmlər çəkirdi. Bəlkə də bu, dövrün ağır repressiyalarının vahiməsindən irəli gəlirdi, kim bilir?!

Azərbaycan teatrı yarandıqı gündən həmişə onun inkişafında səhnə ustaları, dramaturqlar, aktyorlar, rejissorlarla yanaşı, rəsamların da xüsusi xidməti olub. Mirzə Əliyev, Hacıtağa Abbasov, Sidiq Rullah, Abbas Mirzə Şarizadə kimi korifeylər Azərbaycan teatrinin inkişafında hansı xidmətləri göstərirlərsə, Əziz Əzimzadə də o boyda yükü öz çiyinlərində məhəratlə daşıyıb. Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında bir sıra tamaşalara bədii tərtibat verərək geyim eskizləri çəkib. Bir müddət hətta bədii hissə müdiri işləyib.

Cəfər Cabbarlı adına Azərbaycan Teatr Muzeyində, Milli İncəsənət Muzeyində Əziz Əzimzadə tərəfindən çəkilmiş geyim eskizləri saxlanmaqdadır. Onun ötən əsrin 30-cu illərində bəzi tamaşalara çəkdiyi eskizlər bu gün də istifadə edilir. Məsələn, C.Cabbarlının "1905-ci ildə", Hüseyn Cavidin "Şeyx Sənan" pyeslərinin tamaşalarına çəkdiyi geyim eskizləri maraqlı rəsmlər kimi indiyədək öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

1940-cı ildə İncəsənət Muzeyində Əziz Əzimzadənin əsərlərindən ibarət böyük bir sərgi açılmışdı. Xalq rəssamının 35 illik yaradıcılıq fəaliyyətinə yekun vuran sərgidə 1200 əsəri yer almışdı. Tədqiqatçılar deyirlər ki, o sərgidə rəssamın əsərlərinin yalnız dördüdə bir hissəsi nümayiş etdirilib. Əziz Əzimzadə ilk Azərbaycan rəssamı idi ki, onun fərdi sərgisi Moskvada da keçirdi.

II Dünya müharibəsi illərində Əziz Əzimzadənin fərqi müharibə mövzusunda plakat və karikatürələr çəkməyə başlayıb: "Fəhış imperializminin zəncirli köpəkləri", "Reyxstəqın xarabalıqlarında", "Fürrer stol arxasında" və s. əsərlərdə rəssamın haqsizliyə, faşistlərə nifrəti indidə duyulur. Təəssüf ki, möhtəşəm qələbəni görmək ona qismət olmadı. Doğmaların söylədiyinə görə, cəhəddə döyüşən kiçik oğlunun "qara xəbəri" Əziz Əzimzadənin həyatının son nəqəti olub. Ürəyi bu sarsıntıya dözməyib, 1943-cü ildə dünyasını dəyişib.

Unudulmaz rəssamın dostluq etdiyi insanlar da Azərbaycan ədəbi mütənnin çox məşhur simaları olub: Mirza-Cəlil, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Seyid Hüseyn, Hüseynqulu Sarabski, Mirzə Əliyev, Abbas Mirzə Şarizadə, Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Məqomayev və başqaları. Şair Süleyman Rüstəm Əziz Əzimzadəyə həsr etdiyi bir şeirində deyirdi:

...*Böyük ustadın yeni həyatın,
Sənət göylərində sınımaz qanadın.
İnan, yaşayacaq sən də adın,
Çəmən yaşadıqca, gül yaşadıqca.
Vətən yaşadıqca, el yaşadıqca.*

Azərbaycan incəsənəti tarixində şəərəli yer tutan unudulmaz sənətkar Əziz Əzimzadə bu sahənin ilk fədailərindən olub. Xalq rəssamının bədii irsi incəsənətimizi zənginləşdirən əbədilərdir. Respublikamızın demək olar ki, əksər muzeylərində, Əlyazmalar Fondunda onun yüzlərə rəsm və karikatürası, müxtəlif mövzularda ələdiyi kompozisiyaları saxlanılır. Əziz Əzimzadə ilk əl işlərindən tutmuş ömrünün sonunadək sevdiyi, bütün varlığı ilə bağlı olduğu incəsənət aləminin qeyri-adi nümunələrini yaratmışdır. Onun bədii irsi bu gün də geniş təqdir olunmaqda və sevilməkdədir. Çünki Əziz Əzimzadə yaradıcılığı dərindən xəlqiliyi, milli koloriti, təkrarsız gözəlliyi və düşündürücü missiyası ilə sənət zirvəsinə əbədli fəth edib.

● Flora XƏLİLZADƏ,
məktəb jurnalisti